

ԿԵՆԴԱՆԱՆՈՒՆՆԵՐՈՎ ԿԱԶՄՎԱԾ ԴԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ
ԻՄԱՍՏԱԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ԱՌԱՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱՐԴԻ
ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ ԵՎ ՊԱՐՄԿԵՐԵՆՈՒՄ

Հռիփսիմե Թորոսյան

ՀՀ ԳԱԱ Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ

Բանալի բառեր՝ դարձվածային միավոր, իմաստային առանձնահատկություն, կառուցվածքային առանձնահատկություն, փոխաբերական իմաստ, դարձվածային համարժեքներ, դարձվածային համապատասխանություններ:

Հոդվածի նպատակն է արդի հայերենի և պարսկերենի՝ *կենդանանուն* բաղադրիչով դարձվածային միավորների իմաստային և կառուցվածքային յուրահատկությունների բացահայտումը՝ նկարագրական, զուգադրական և համեմատական մեթոդներով: Զուգադրվող լեզուների տարբեր դարձվածաբանական բառարանների լեզվական նյութի հիման վրա ներկայացվում են *կենդանանուններով* կազմված անվանական և հաղորդակցական կապակցությունները, դրանց ձևավորման կաղապարները, դարձվածային համարժեքներն ու համապատասխանությունները¹:

Նախաբան. Դարձվածային ընդհանուր իմաստի ձևավորումը պայմանավորված է գերադաս բաղադրիչով, որի շուրջ խմբավորվում են դարձվածքի մյուս անդամները: Այդ կարգի բաղադրիչներ են դառնում նաև կենդանի նշանակող բառային միավորները:

Այն դարձվածքները, որոնք ունեն կենդանանուն բաղադրիչ, մյուս միավորների նման արտահայտում են փոխաբերական իմաստներ: Այս դարձվածային միավորները հիմնականում վերաբերում են անձին, բնութագրում են մարդու այս կամ այն հատկանիշը՝ արտաքին տեսքը, բնավորությունը, մտավոր կարողությունները և այլն, երբեմն էլ արտահայտում են առարկայի հատկանիշներ: Կենդանանուններով բաղադրված դարձ-

¹ Բեդիրյան Պ. -2011: Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս., -1976; Голева Г. – 2006; Anvāri H. -1383; Najafi A. -1378.

վածային միավորների մեջ անձի հատկանիշ արտահայտող կապակցությունները մեծամասնություն են կազմում: Կենդանիների անուններով կազմված դարձվածքների գերադաս բաղադրիչ դառնում են կենդանիների, թռչունների, սողունների, միջատների և կենդանական աշխարհի այլ ներկայացուցիչների անունները:

Կենդանանուններով ձևավորված դարձվածքների բաղադրիչ են դառնում հիմնականում *շուն, կատու, գայլ, գառ, աղվես, առյուծ/ասլան, էջ/ավանակ, մուկ* և այլ բաները:

Շուն բաղադրիչով դարձվածքների ընդհանուր իմաստը ձևավորվում է այդ կենդանուն բնորոշ փոխաբերական իմաստների հիման վրա. հայ. 1.«անհամակրելի, հարգանք ու վստահություն չառաջացնող մարդ, 2.խորամանկ՝ հնարամիտ մարդ, 3. անառակ, շնացող մարդ, 4. անարգ, չարագործ մարդ. 5. (ծծկլ.) լրտես»: Հետաքրքրական է, որ շանը բնորոշ դրական հատկանիշները՝ նվիրվածությունը, հավատարմությունը, ազնվությունը չեն ամրագրվել այս բառի փոխաբերական իմաստների մեջ: Հետևաբար, *շուն* բաղադրիչով կազմված դարձվածքների մեծ մասն արտահայտում է բացասական իմաստներ, օրինակ՝ *շուն խաղացնող (արհմրհ.)* խեղկատակ, ծաղրածու, *շան ճրագ*-ուրիշի համար պիտանի, տան համար անպետք, *կապելու շուն*- 1.խենթ 2.հանդուգն գործեր կատարելու ընդունակ, *յոթ(ը) դռան հաչող շուն*-լուրեր՝ խոսք տանող-բերող և այլն:

Պարսկերենում *շուն*-ը փոխաբերաբար նշանակում է «ստոր, ցածր, ճղճիմ մարդ», ինչպես նաև զուգորդվում է վատի, աղքատության և չարքաշ կյանքի հետ²: Պարսկերենում այս բաղադրիչով դարձվածքները գործածվում են հետևյալ իմաստներով.

mesl-e sag-e pā suxte - աննպատակ դրնեղուռ ընկնող, թափառող (բոց. ոտքն այրած շան նման)	مثل سگ پا سوخته
mesl-e sag-e hasan-dale - քիթն ուրիշի գործերի մեջ խոյող (բոց. ծույլ, անբան շան նման)	مثل سگ حسن دله
mesl-e sag-e harze maraz - կոպիտ, անտաշ (բոց. թափառական, անտուն շան նման)	مثل سگ هرزه مرض
Mesl-e sag haft jān dārad. -շատ աշխույժ (բոց. Շան պես յոթ հոգի ունի (ըստ իրանցիների հավատալիքների՝ շունը յոթ հոգի ունի))	مثل سگ هفت جان دارد.
mesl-e sag-e tātule xorde - անհանգիստ (բոց. ապտակ կերած շան նման)	مثل سگ تاتوله خورده
sag-e Nāziābād- պնդերես լկտի (բոց. Նազիաբադի շուն)	سگ نازی آباد

Կատու (փխբ. «խորամանկ մարդ») բաղադրիչով դարձվածքները հայերենում և պարսկերենում արտահայտում են հիմնականում նույն բացասական իմաստները՝ *խորամանկություն, ժխտություն, խեղճություն, փնթիություն*: Այս բաղադրիչով համարժեք մեկ դարձվածք է հանդիպում՝ *կատվի նման- mesl-e gorbe* - խեղճ: Հայերենին հատուկ դարձվածքներից են. *կատվի աչքերը փակող* - ժլատ, *թրջված կատու* - խեղճացած, *թուլացած, խանձած կատու*- անճար, *հալից ընկած, շուն տեսած կատու* - սարսափած, *սև*

² Anvāri H. –1383. էջ 951; Najafi A., -1378. էջ 914:

կատու-չար, վայրի կատու - գազազած, անգուսպ, գող կատվի պես - աննկատ, գաղտագողի:

Պարսկերենում հանդիպում են հետևյալ դարձվածքները.

gorbe-ye 'ābed - կեղծավոր, երեսպաշտ (բոց. հավատացյալ կատու)	گر به عابد
gorbe-ye kur - անշնորհակալ, անաղուհաց (բոց. կույր կատու)	گر به کور
gorbe-ye Morteza 'Ali - շատ ճարպիկ, ամեն ինչի տակից դուրս եկող (բոց. Մորթեզա Ալիի կատու)	گر به مرتضی علی

Գայլ (փխբ. «գազանաբարո մարդ, խորամանկ») բաղադրիչով կազմված դարձվածքները հայերենում և պարսկերենում համարժեք են. դրանք արտահայտում են անձին բնորոշ *հմտություն, ճարպկություն ու խորամանկություն*. Օրինակ՝

Հայ.	Պրսկ.
ծեր գայլ	گرگ پیر gorg-e pir
գառան մորթի հագած գայլ	گرگ در لباس میث gorg dar lebās-e miš

Հայերենում հանդիպում են այնպիսի դարձվածքներ, որոնք պարսկերենին հատուկ չեն. դրանք արտահայտում են *քաջություն, բախտավորություն, գրավչություն. գայլի մագ ունենալ* – բախտավոր լինել, *գայլի սիրտ ուտել* – քաջ, անվախ լինել: Հայերենում որոշ դարձվածքներ արտահայտում են բացասական իմաստ, ինչպես՝ *քարափի գայլ* – կոպիտ անտաշ, *Քրիստոսի հոտի գայլ* – մոլորեցնող, խաբեբա, *գայլի պես* – գազանավարի, վայրենավարի, *գայլ տեսած* – սարսափած և այլն:

Գայլ բաղադրիչով որոշ դարձվածքներ հատուկ են պարսկերենին, ինչպես՝

gorg-e dahān ālude o yusef nadaride - անմեղ մեղավոր (բոց. բերանն արյունոտած ու Յուսեֆին չպատառոտած գայլ ³)	گرگ دهان آلوده و یوسف نادریده
gorg-e bārān dide - փորձառու (բոց. անձրև տեսած գայլ)	گرگ باران دیده

Գառ // գառնուկ (փխբ. հեզաբարո, անմեղ, անվնաս մարդ) բաղադրիչով դարձվածքներ պարսկերենում հազվադեպ են հանդիպում. դուրս է գրվել մեկ դարձվածք, որն ունի հայերեն համարժեք՝ *مئل بره - mesl-e barre – գառան պես* - 1. խելոք, խելոքացած 2. մեղմ՝ փափուկ բնավորության տեր 3. խեղճացած:

³ Յուսեֆն աստվածաշնչյան Հովսեփի Գեղեցիկն է, որի մասին առաջին գեղարվեստական գործը Ֆիրդուսու՝ «Հովսեփի և Չոլեյիսա» պոեմն է: Այստեղ պատմվում է, որ Հովսեփի եղբայրները հանդիպում են բերանն արյունոտ գայլի, որն իբր կերել է Հովսեփին: Գայլը պատմում է Հակոբին, որ Հովսեփին չի տեսել և փնտրում է իր ձագին: Այս թեմայով գրել են Ջամին, Հաֆեզը, Մաադին: St' u ՓՊԺԸ, էջ 445:

Հայերենում *գառ* բաղադրիչով դարձվածքներն արտահայտում են *խոնարհություն, մաքրություն, մոլորություն, բարություն. անլեզու գառնուկ* – հլու, խոնարհ, *անմեղ գառ* – մաքրահոգի, *մոլորյալ գառնուկ* – ուղեկորույս, *գառան մորթով* – բարի, բարեպաշտ:

Առյուծ // *ասլան* (փխբ. «քաջ, սրտոտ, հզոր մարդ») բաղադրիչներով դարձվածքներն արտահայտում են *քաջություն, խիզախություն, արիություն. հայ. առյուծի պես, ասլանի բերան ճղող, ասլանի սիրտ ունենալ, պրսկ. دل شیر داشت - del-e šir dāstan* – առյուծի սիրտ ունենալ:

Էշ (փխբ. «ապուշ՝ բթամիտ, անհասկացող մարդ, գոեհիկ, անտաշ մարդ») բաղադրիչով դարձվածքները հայերենում և պարսկերենում հիմնականում արտահայտում են *համառություն, պնդաճակատություն, անտեղյակություն, կոպտություն, հիմարություն, զարմանք, հաջողություն*: Հմմտ. հայ. *էշի ականջում քնած, էշի ականջում գուռնա փչող* – անտեղյակ, անտարբեր, անտաշ, *էշ արածացնող* – ապուշ, հիմար, *աղոթած էշ* – շշմած, մոլորված, *կոպիտ էշ* – անտաշ, անկիրթ, *էշի գլուխ* – անգրագետ, անհասկացող, *պաղած էշ* – ապուշ կտրած, և այլն:

Պրսկ.

مثل خر افسار گسیخته	mesl-e xar-e afsār gosixte - անսանձ, նպատակասլաց (բոց. սանձը կտրած էշի նման)
خرش خوب می رود.	Xar-aš xub mi ravād. - հաջողակ (բոց. Իր էշը լավ է գնում):
خر خوش راه	xar-e xoš-rāh - դյուրահավատ (բոց. լավ ճամփի էշ)
خر رنگ کن	xar rang-kon - խաբեբա (բոց. էշ ներկող)
خر با تشدید	xar bā tašdid - երկակի հիմար (բոց. կրկնապատկումով էշ)

Աղվես (փխբ. «խորամանկ՝ նենգաղավ մարդ») բաղադրիչով դարձվածքներն ավելի շատ են հայերենում, քան պարսկերենում: Այս կապակցությունները գլխավորապես արտահայտում են անձին բնորոշ *խորամանկությունը*: Որոշ դարձվածքներ էլ՝ անձի *փորձառությունը, նիհարությունը*: Օրինակ՝ *ազին ծաղիկ աղվես* – կեղծավոր, երկերեսանի, *աշնան աղվես* – շատ նիհար, *գիտուն աղվես* – խորամանկ, *խորամանկ աղվես* – ճարպիկ, խորամանկ, *մաշկած աղվես* – չափազանց նիհար, *մորթը դուրս տված աղվես* – խորամանկ, ճարպիկ, *օգոստոսի աղվես* – խորամանկ, ճարպիկ և այլն:

Պարսկերենում հանդիպում է մեկ դարձվածք՝ روباهه پیر - rubāh-e pir՝ *ծեր աղվես* (նույն կապակցությունը վկայված է նաև հայերենում. 1. իր մարզում հմուտ, փորձված 2. Խորամանկ):

բ) *Սողունների, միջատների անուններով կազմված դարձվածքներ*

Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների գերադաս անդամ կարող են դառնալ նաև սողունների ու միջատների անունները: Սողունների անուններից առավել շատ է գործածվում *օձ*, իսկ միջատների անուններից՝ *ճանճ* բաղադրիչը:

Օձին (փխբ. «նենգավոր՝ խարդախ, թունոտ մարդ») բնորոշ հատկանիշները՝ *խորամանկություն, մոպյություն, չարություն* արտահայտվում են այդ բաղադրիչով կազմ-

ված դարձվածքներում. հայ. *օձի կծած* – չար, անգութ, *օձին նայի՝ օձը կսատկի* – չարաղեմ, ժանտ մարդ, *փորում լիքը օձեր* – նախանձոտ, *օձի թույն* – չար, նախանձոտ, *օձի պոչ կծած (խսկց.)* – նենգ, խաբեբա: Պրսկ.

mesl-e mār-e zaxm xorde - զայրույթը՝ վրեժը թաքցնող (բոց. վիրավորված օձի նման)	مثل مار زخم خورده
mār dar āstin dāstan- զայրույթը թաքցնող (բոց. թեզանիքի մեջ օձ ունենալ)	مار در آستین داشتن

Ճանճ բաղադրիչով ձևավորված կապակցություններն արտահայտում են անձի *պնդերեսությունը, տկարությունը, շահամոլությունը*. հայ. *ճանճի պես* – պնդերեսորեն, *ճանճի ճմուռ* – տկար, վատուժ: Պրսկ.

magas dour-e širini - շահամոլ (բոց. ճանճ՝ քաղցրավենիքի շուրջ)	مگس دور شیرینی
magas rā dar havā rag zadan - չքավոր, աղքատ (բոց. օդում բաց թողնել ճանճի արյունը)	مگس را در هوا رگ زدن

զ) Թռչնանուններով կազմված դարձվածքներ

Անձի հատկանիշ արտահայտող դարձվածքների կազմությանը մասնակցում են նաև թռչունների անունները՝ *հավ, ագռավ, աղավնի* և այլն:

Հավ բաղադրիչով դարձվածքները հայերենում գերակշռում են: Դրանք արտահայտում են անձի տարբեր հատկանիշներ՝ *հոգատարություն, բարություն, անկարողություն, թուլություն, տկարություն, անխելքություն, վախկոտություն*, ինչպես՝ *ոտը կապած հավ* – անկարող, անճար, *փետտած հավ (բրբ.)* – հալածված, *թխական հավի պես* – հոգատար, *հավի խելքով* – մտավոր կարողություններով թույլ և այլն:

Պարսկերենում հանդիպում է *հավ* բաղադրիչով երկու դարձվածք.

morq-e gorizpā - բարձիթողի (երեխայի մասին) (բոց. փախչող հավ)	مرغ گریزپا
mesl-e morğ-e parākande - անխելք, ցրված (բոց. հավի նման ցրված)	مثل مرغ پراکنده

Ագռավ բաղադրիչով դարձվածքները հայերենում քիչ են, իսկ պարսկերենում չկան (հիմնականում ասացվածքներ են): Հայերենում այս կապակցություններն արտահայտում են բացասական իմաստներ, օրինակ՝ *կլկլած ագռավ* – նիհար, վտիտ, *ագռավի ճուռ* – տգեղ, անճոռնի և այլն:

Աղավնի բաղադրիչով դարձվածքները բնորոշ են հայերենին: Պարսկերենում այդպիսի դարձվածքներ չեն հանդիպում: Պարսկերենում այդ կապակցությունները ասացվածքներ են: Հայերենի կապակցությունները արտահայտում են աղավնուն բնորոշ հատկանիշները՝ *մաքրություն, բարություն, վախկոտություն* և այլն: Աղավնի բաղադրիչով դարձվածքներից են, օրինակ՝ *անմեղ աղավնի* – պարզամիտ, *խաղաղության աղավնի* – հաշտարար, *մաքուր աղավնի* – անմեղ, անարատ:

Աղավնի բաղադրիչով դարձվածքները կարող են նաև բացասական իմաստ արտահայտել, ինչպես՝ *աղավնու կերպարանքով//աղավնու փետուրներ հագած* – անմեղ, միամիտ ձևացող:

Կենդանանուններով դարձվածային միավորները գործառապես լինում են անվանողական և հաղորդակցական: Վերջիններս քանակապես զիջում են անվանողականներին:

1. *Անվանողական դարձվածային միավորները* վերաիմաստավորված բնութագրում են առարկա, երևույթ, քերականորեն օժտված են որևէ խոսքի մասին բնորոշ հատկանիշներով: Այս կարգի դարձվածային միավորները նախադասության մեջ կատարում են տարբեր պաշտոններ: Ըստ խոսքիմասային արժեքների՝ դրանք լինում են անվանական՝ գոյականական, ածականական, մակբայական և բայական:

Ա. *Անվանական* (գոյականական, ածականական, մակբայական) դարձվածային միավորները հիմնականում երկբաղադրիչ, եռաբաղադրիչ կամ քառաբաղադրիչ կառուցատիպերով են: Երկբաղադրիչները կազմվում են հետևյալ կաղապարներով.

Հայ.գոյական+գոյական. շան հոտ – անդուրեկան՝ անախորժ հոտ, գարշահոտություն, *շան հավատարմություն* – կույր՝ ծայրահեղ նվիրվածություն (իբրև բացասական երևույթ), թուլացած, *քարափի գայլ* – կոպիտ անտաշ, *էջի գլուխ* – անգրագետ, անհասկացող:

գոյական+դերբայ (ենթակայական) կամ դերբայ+գոյական. շուն խաղացնող (ար-հրհ.) – խեղկատակ, ծաղրածու, *շուն բռնող* – անպետք մարդ, ոչնչություն, *թրջված կատու* – խեղճացած, *աղոթած էշ* – շշմած, մոլորված, *կլկած ագռավ* – նիհար, վտիտ:

ածական+գոյական – *կոպիտ էշ* – անտաշ, անկիրթ, *խորամանկ աղվես* – ճարպիկ, *խորամանկ, մաքուր աղավնի* – անմեղ, անարատ:

Պարսկերենում *կենդանանուններով* երկբաղադրիչ դարձվածային միավորները ձևավորվում են *գոյական+գոյական* կամ *գոյական+ածական* կաղապարներով, օրինակ՝

sag-e Nāziābād - պնդերես լկտի (բոց. Նազիաբադի շուն)	سگ نازی آباد
mesl-e sag-e hār - ջղային, կատաղած (բոց. կատաղի շուն)	سگ هار
gorg-e pir - հմուտ, ճարպիկ (բոց. ծեր գայլ)	گرگ پیر
gorbe-ye kur - անշնորհակալ, անաղուհաց (բոց. կույր կատու)	گر به کور

Եռաբաղադրիչ դարձվածային միավորները լինում են հետևյալ կառույցներով.

ա) *գոյական+գոյական+գոյական* – *ճակատը շան կաշի* – 1. աներես, պնդաճակատ 2. անամոթ, անպատկառ, *շան մսի գին* – չափազանց էժան, *Քրիստոսի հոտի գայլ* – մոլորեցնող,

բ) *գոյական+գոյական+դերբայ (հարակատար կամ ենթակայական)* կամ *գոյական+դերբայ+գոյական* – *շան ծիծ կերած* – շան ծնունդ, շան որդի, *շան բերանից ընկած* // *~քաշած* – խիստ տրորված՝ ճմրթված, պատառոտված շորեր, *էջի ականջում քնած* –

անտեղյակ, անտարբեր *ասլանի բերան ճղող* – քաջ, անվախ, շուն տեսած կատու – սարսափած:

Պարսկերենում եռաբաղադրիչ անվանողական կառույցները հիմնականում համեմատություն դարձվածային միավորներ են՝ ձևավորված *mesl-e + կենդանանուն* կապական կառույցով և տարբեր խոսքի մասերով.

Mesl-e + կենդանանուն+ածական

mesl-e sag-e hasan-dale - քիթն ուրիշի գործերի մեջ խաթող մարդ (բոց. թափառական շուն)	مثل سگ حسن دله
mesl-e sag-e hār - ջղային, կատաղած (բոց. կատաղի շան նման)	مثل سگ هار
mesl-e sag-e harze-maraz - կոպիտ, անտաշ մարդ (բոց. Թափառական, անտուն շան նման)	مثل سگ هرزه مرض
<i>mesl-e + կենդանանուն + շաղկապ+գոյական</i>	
mesl-e sag o darviš - անհաշտ մարդիկ (բոց. շան ու դերվիշի նման)	مثل سگ و درویش
<i>mesl-e + կենդանանուն+դերբայ</i>	
mesl-e morğ-e parākande - անխելք, ցրված (բոց. հավի նման ցրված)	مثل مرغ پراکنده

Քառաբաղադրիչ անվանական դարձվածային միավորները հայերենում կազմվում են տարբեր կաղապարներով. *թվական + գոյական+ դերբայ+ գոյական – յոթ(ը) դրան հաշող շուն* – 1. հարմարվող, համակերպվող, անսկզբունքային մարդ, 2. լուրեր՝ խոսք տանող-բերող, *գոյական+գոյական+գոյական+դերբայ – էջի ականջում գունակա փչող* – անտեղյակ, անտարբեր, *գայլի բերան ընկած գառ* – վտանգի մեջ գտնվող, փորձանքն ընկած մարդ:

Պարսկերենում քառաբաղադրիչ կառույցները նույնպես համեմատություն-դարձվածային միավորներն են *mesl-e sag+կենդանանուն+անցյալ դերբայ* կառուցատիպով, հմմտ.

mesl-e sag-e pā- suxte - աննպատակ դրնեղուտ ընկնող, թափառող մարդ (բոց. ոտքն այրած շան նման)	مثل سگ پا سوخته
mesl-e sag-e tātule –xorde - անհանգիստ (բոց. ապտակ կերած շան նման)	مثل سگ تاتوله خورده
mesl-e xar-e afsār gosixte - անսանձ, նպատակասլաց (բոց. սանձը կտրած էջի նման)	مثل خر افسار گسیخته
mesl-e mār-e zaxm xorde - գայլութը՝ վրեժը թաքցնող (բոց. վիրավորված օձի նման)	مثل مار زخم خورده

Բ. *Բայական դարձվածային միավորները* անվանողական դարձվածքներ են երկբաղադրիչ, եռաբաղադրիչ կամ քառաբաղադրիչ կառուցատիպերով, որոնց հարա-ցուցային ձևերը կատարում են հաղորդակցական գործառույթ:

ա) Երկբաղադրիչ բայական դարձվածային միավորները բաղկացած են անվանական և բայական բաղադրիչներից: Անվանական բաղադրիչը միշտ արտահայտված է լինում *շուն* գոյականով, բայական բաղադրիչը՝ համադրական բայով: Հայ. *շուն հաչեցնել* (գոհկբ.) – առիթ տալ չարախոսելու, իզուր տեղը վրան խոսք բերել, *շուն աղալ* – սուտ խոսել, *շուն կտրել* – կատաղել, *շուն խուզել* – աչքածակ լինել, *այծերը (էծերը) բռնել / գալ* – 1. չարությունը, բարկությունը բռնել, վատ տրամադրության մեջ ընկնել 2. գծվել, խենթությունը բռնել, *այծեր (էծեր, իծաներ) ունենալ* – երբեմն-երբեմն համառել, ժամանակ առ ժամանակ գծվել, *կատու դառնալ* – հպատակվել, հնազանդվել, խոնարհվել, խեղճանալ, *կատու կապել* – հարստանալ, ունևոր դառնալ: Պրսկ.

sag-koš kardan - խայտառակ՝ չարաչար մահով սպանել (բոց. շան պես՝ նման սատկացնել)	سگ کش کردن
sagi kardan- կատաղեցել, սաստիկ բարկացնել, զայրացնել (բոց. շուն դարձնել (գոհկբ.))	سگی کردن
boz raqsāndan - անհիմն պատճառներով ինչ-որ մեկի գործի մեջ թերություններ գտնել ու նրան շփոթեցնել (բոց. այծ պարեցնել)	بز رقصاندن

բ) Եռաբաղադրիչ դարձվածային միավորներում անվանական բաղադրիչը թեք կամ ուղղական հոլովով է, օրինակ՝ հայ. *այծին բանջարանոց թողնել* – մեկի համար եկամուտի, գոփելու պայմաններ ստեղծել, մեկին այնպիսի տեղ թողնել, որտեղից նա ցանկանում է օգուտ քաղել, *էշի դրախտն ընկնել* – հարբել, կերուխումի մեջ ընկնել, *շան հոտառություն ունենալ* – հեշտությամբ կարողանալ կռահել, ճանաչել, գտնել մի բան, *շուն կերած (կուլ տված) լինել* – փորձված, ճարպիկ լինել, *շան բախտ ունենալ* – հաջողակ լինել, բախտը բերել:

գ) Քառաբաղադրիչ դարձվածային միավորներն ունեն տարբեր կառուցատիպեր, որոնցում նույնպես անվանական բաղադրիչը ուղիղ կամ թեք հոլովով է. հայ. *գայլերից վախենալով անտառ չգնալ* – խուսափել դժվարություններից, *կատվի նման (պես) մեջքի(ն) չգալ (չընկնել)* – 1. միշտ նույն դիրքում մնալ 2. ինչ էլ լինի, կարողանալ խուսափել, *էշը խելքին քացի տալ* – հիմարություն անել, չարաչար սխալվել, *շան պես պոչ պտտեցնել* – քծնել, շողոքորթել մի բանի ակնկալությամբ, *շան մածուն (միս) կերցնել* – նեղել, չարչարել, տանջահար անել և այլն:

Պարսկերենում գերակշռում են բազմաբաղադրիչ դարձվածային միավորները, որոնք ունեն տարբեր կառուցատիպեր՝

savār-e xar-e šeytān šodan - համառել (բոց. սատանի ավանակը հեծնել)	سوار خار شیطان شدن
xar rā bā āxor o morde rā ba gur xordan - շատակեր, որկրամոլ ուրիշի բարիքը վատնող (բոց. էշին փախնող ուտել, մեռածին՝ գերեզմանով)	خار را با آخور و مرده را با گور خوردن
az damāğ-e fil oftādan - մեծամիտ լինել (բոց. փղի քթից ընկնել)	از دماغ فیل افتادن

Հանդիպում են նաև համեմատություն դարձվածային միավորներ՝ կազմված mesl-e + կենդանանուն կապական կառույցով: Օրինակ՝

mesl-e xar tu (be) gel māndan (oftādan) - անհաջողության մեջ ընկնել (բոց. էշի նման ցեխի մեջ մնալ)	مثل خر تو (به) گل ماندن (افتادن)
mesl-e sag vāq vāq kardan - չարախոսել (բոց. շան պես հաչել)	مثل سگ واق واق کردن
mesl-e sag pāšne-ye hame rā gereftan - բոլորի մեջ թշնամի տեսնել (բոց. շան նման բոլորի ոտքը բռնել)	مثل سگ پاشنه همه را گرفتن

2. *Կենդանանուն* բաղադրիչով կազմված *հաղորդակցական դարձվածային միավորներն* ունեն նախադասությանը բնորոշ հատկանիշներ՝ ստորոգում, հնչերանգային ավարտվածություն, շարադասություն: Հայ. *Սուկը հանդում պոչը շարժի՝ կիմանան* (ամեն ինչից տեղյակ են): *Էշը, որ ընկնի, ատամը կկոտրվի* (շատ քաբքարոտ տեղի մասին): *Շու՛նը չի դիմանա՝ չի տանի* (անտանելի է): *Շունը ձեռից հաց չի առնի՝ չի վերցնի (չի ուտի)* (1. Շատ խեղճ, խեղճացած 2. սպառնական արտ. է (շան օրը կգցեմ՝ կգցի ...)): Պրակ.

Gorbe dar xāne-ye sāheb-aš šir ast. - Կատուն իր տիրոջ տանը առնում է:	گربه در خانه صاحبش شیر است
Xar rā gom karde pey-e na`l-aš (pālān-aš) mi gardad. հայ. էշը կորցնել՝ պարան (չվան) հարցնել Մեծ խնդիրներ ունի, մանրությունների մասին է մտահոգվում (բոց. էշին կորցրել է, պայտն է փնտրում):	خر را گم کرده پی نعلش (پالانش) می گردد
Mesl-e sag haft jān dārad - շատ աշխույժ (ըստ իրանցիների հավատալիքների՝ շունը յոթ հոգի ունի) (բոց. Շան նման յոթ հոգի ունի):	مثل سگ هفت جان دارد.
Haft (yā sad) tā sag surat-aš rā be-lisad sir mi-šavad! - Շատ կեղտոտ մարդ (բոց. Յոթ (կամ հարյուր) շուն դեմքը լիզեն, կկշտանան):	هفت (یا: صد) تا سگ صورتش را بلیسد سیر می شود!
Čašm-aš sag dārad. Գրավիչ հայացք ունի: (բոց. Աչքը շուն ունի):	چشمش سگ دارد.

Հայերենի և պարսկերենի՝ *կենդանանուններով* կազմված դարձվածային միավորները դասակարգվում են նաև իմաստային համարժեքության տեսանկյունից՝ առանձնացնելով *դարձվածային համարժեքները և դարձվածային համապատասխանությունները*: Զուգադրվող լեզուներում այս միավորների առկայությունը վկայում է հայերի և իրանցիների լեզվամտածողության ընդհանրությունների, ինչպես նաև յուրահատկությունների ու տարբերությունների մասին:

Ա. *Դարձվածային համարժեքներ*. այս դարձվածային միավորները կան և՛ հայերենում, և՛ պարսկերենում: Երկու լեզվում էլ այս կապակցություններն ունեն նույն իմաստն ու նշանակությունը: Օրինակ՝

հայ.	պրսկ.
գառան մորթի հագած գայլ – անմեղության տակ թաքնված խաբեբա	گرگ در لباس میش gorg dar lebās-e miš
շան բերան - լկտիաբար հայհոյող, չարաբանող	سگ دهن sag-dahan
շան թուլա, լակոտ	توله سگ tule-sag
շուն ու կատվի պես	مثل سگ و گربه mesl-e sag o gorbe
շան տեղ դնել (չդնել) - ոչ մի նշանակություն, արժեք չտալ, արհամարհել	محل سگ به کسی گذاشتن (نگذاشتن) mahal-e sag be kasi gozāštan (nagozāštan)
կատվավա անել – թեթև լվանալ	گربه شور کردن gorbe-šur kardan

Բ. Դարձվածային համապատասխանություններ. Ա. Կունինը դարձվածային համապատասխանությունները համարում է այն կայուն կապակցությունները, որոնք իմաստով նույնական են զուգադրվող լեզուներում, սակայն ձևով մասամբ կամ ամբողջությամբ տարբերվում են⁴: Այս կապակցությունները արտահայտվում են միայն տվյալ լեզվին բնորոշ հասկացություններով և կառուցատիպերով: Դարձվածային համապատասխանությունները համեմատվող լեզուներում արտահայտվում են տարբեր բառերով և քերականական ձևերով:

Հայ.	Պրսկ.
Էշին փախնով կուլ տալ – անկուշտ ուտել, սպառել	خر را با آخور و مرده را با گور خوردن xar rā bā āxor o morde rā ba gur xordan
Էշը կորցնել՝ պարան (չվան) հարցնել- մեծ խնդիրներ ունի, մանրությունների մասին է մտահոգվում	خر را گم کرده پی نعلش (پالانش) می گردد. Xar rā gom karde pey-e na`l-aš (pālān-aš) mi gardad.
Էշից վախենալ, փախանի ծեծել – ուժը փոքր բաների վրա պատել	به خر دستش نمی رسد پالانش را می زند. Be xar dast-aš nemi-resad pālān-aš rā mi zanad.
շան բաժին դարձնել – նույնն է՝ շուն ու գելի բաժին դարձնել	سگ خور کردن sag-xor kardan
շան պես քարշ գալ - շատ քայլելով սաստիկ չարչարվել, տանջվել	سگ دو زدن ، سگ دوی کردن sag-do zadan, sag-davi kardan
Շան առաջ գցես՝ չի ուտի – ուտելու բան չէ	[اگر] پیش سگ بیندازند (بیندازی) بو نمی کند. [Agar] piš-e sag bi-andāzand (bi-andāzi) bu nemi- konad.

Եզրահանգում. Այսպիսով՝ հայերենի և պարսկերենի՝ կենդանանուն բաղադրիչով կազմված դարձվածային միավորները կառուցվածքային տեսանկյունից անվանողական (երկբաղադրիչ, եռաբաղադրիչ, քառաբաղադրիչ) կամ հաղորդակցական դարձվածքներ են, որոնք արտահայտում են ինչպես անձի, այնպես էլ առարկայի հատկանիշներ: Իմաստային համարժեքության տեսանկյունից զուգադրվող լեզուներում այս դարձվածային միավորներն ունեն համարժեքներ և համապատասխանություններ:

⁴ Кунин А., -1987. էջ 110:

СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С КОМПОНЕНТОМ-ЗООНИМОМ В СОВРЕМЕННЫХ АРМЯНСКОМ И ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКАХ

Торосян Р.

Ключевые слова: армянский язык, персидский язык, фразеологическая единица, семантическая особенность, структурная особенность, переносное значение, фразеологизмы эквиваленты, фразеологические аналоги.

В статье представлены фразеологические единицы с компонентом-зоонимом в армянском и персидском языках. С точки зрения структуры эти сочетания номинативные (двухкомпонентные, трехкомпонентные, четырехкомпонентные) или коммуникативные фразеологизмы, которые выражают признаки личности и предметов. По аспекту семантической эквивалентности эти фразеологизмы имеют эквиваленты и аналоги.

STRUCTURAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ZOONYM-COMPONENT IN ARMENIAN AND PERSIAN LANGUAGES

Thorosyan H.

Key words: Armenian language, Persian language, phraseological unit, semantic peculiarity, structural peculiarity, metaphorical meaning, phrase-equivalents, phrase-analogues.

The article discusses phraseological units with zoonym-component in Armenian and Persian languages. From the structural point of view these units are nominative (two-component, three component, four-component) or communicative phraseologisms which express person's or subject's quality. From the point of view of semantic equivalency these units have equivalents and analogues.

Գ ր ա ի ա ն ն ի թ յ ն ի ն

1. Բեդիրյան Պ. -2011, Հայերեն դարձվածքների բնագործակալ բացատրական բառարան, Երևան:
2. Սուքիասյան Ա., Գալստյան Ս.-1976, Հայոց լեզվի դարձվածքաբանական բառարան, Երևան:
3. Голева Г. -2006. Фарси-русский фразеологический словарь. М.
4. Кунин А. -1987. О фразеологической дефиниции. // Вопросы английской фразеологии: сб. науч. трудов. М.
5. Anvāri H. -1383. Farhang-e kenāyāt-e soxan. Tehrān.
6. Najafi A. -1378. Farhang-e fārsi-ye ā'miāne. Tehrān.

Ընդունվել է՝ 10.03. 2022
Գրախոսվել է՝ 21. 04. 2022
Հանձնվել է տպ.՝ 25. 05. 2022

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Հոփսիմէ ԹՈՐՈՍՅԱՆ՝ ՀՀ ԳԱԱ Հր. Անառյանի անվ. լեզվի ինստիտուտ, Կոմիտասի անվ. Երևանի պետական կոնսերվատորիա,
Էլ. հասցե՝ hripsimehtorosyan@yahoo.com